

Tarihsel Olaylar Dizgesinin, Kurgusal Metinde Yansıtılması Duyarlılığı ve Mustafa Necati Sepetçioğlu'nun *Kilit* İsimli Romanı

Mithat DURMUŞ*

ÖZ

Bu çalışmada, yaşanmış bir gerçeklik olan tarih ile kurgusal metin arasında nasıl ve ne amaçlı bir ilişkinin var olduğu, tarihsel bilgi birikimi üzerine inşa edilmiş / kurgulanmış edebî metnin, okura iletisinin ne olduğu üzerinde durulmuş, Mustafa Necati Sepetçioğlu'nun *Kilit* isimli romanında, okur belleğinin nasıl kurgulanmak istendiği açıklanmaya çalışılmıştır. Sepetçioğlu'nun iletilerindeki duyuş tarzının açılımları da bu bağlamda incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tarihsel roman, tarih-edebî metin ilişkisi, Mustafa Necati Sepetçioğlu, milli romantik duyuş.

ABSTRACT

The Reproduction of Historical Events in the Fictional Text and the Novel of Mustafa Necati Sepetçioğlu *The Lock*

In this study I deal with the relations between history, which is a true life reality, and fictional contexts. The message of fictional literary text to the reader that is built on the basis of historical knowledge is also discussed. I try to find out how the reader's memory is expected to be organised in Mustafa Necati Sepetçioğlu's novel named *The Lock*. Sepetçioğlu's way of perceptions in his messages is also discussed.

Key Words: Historical novel, the relationship between historical-literary texts, Mustafa Necati Sepetçioğlu, national romantic feelings.

Tarih ile roman kavramlarının bir birleriyle olan ilişkileri; bilişsel olanla duyuşsal olanın bir birine bakışımını yansıtmalarının yanı sıra, belkişel bir kurgu oluşumunu da yansıtan öğeler konumundadır.

Millî kimliğin ve bireysel belleğin oluşumunda sanatkâr duyarlılığı ile metinsel kodlamalar arasında sıkı bir ilişki vardır. Sanatkâr içinden çıktığı top-

* Yard. Doç. Dr., Kafkas Üniversitesi Fen-Edb.Fak. TDE Bölümü / KARS,
e-posta: mithat.durmus@gmail.com

lunun kültürel belleğine ne denli duyarlı olduğunu ve bu kültürel bellekten kendisinde neler taşıdığını ortaya koyduğu metinlerle sunmuş olur. “Yazarın kimliği” bir anlamda ortaya koyduğu edebî metnin dilinde saklıdır. Çünkü dil içerisinde mevcut unsurlar, sanatkârın gizli benini anlatan öğelerdir. Gönderici durumunda olan yazar, metin dili içerisinde, mizacını, kültürünü, içinde bulunduğu ruh halini, niyetini, kendi kabuller dünyasına ait unsurları, milli bellekten kendinde taşıdığı izleri, alıcı durumundaki insanlarla kuracağı ilişkisini, dilin sunduğu olanaklar arasından yapacağı seçkilerle belirlemiş olur. Bu açıdan sosyal bir varlık olan dil, sanatkârın kullanımında “özge söze” dönüşür ve her bir söz, kurmaca bir anlatı içinde fikri bir anlatıyı da imler. Edebî eser bir seçme ve birleştirme işlemidir. Şerif Aktaş’ın (1986: 58): “Üslup ferdidir, kaynağını yazarın mizacından ve tecrübesinden alır. O, yazarın gizli ve şahsî mitolojisine uzanan kendi kendine yeten bir dildir” ifadesinde saklı olan yargı, bizi sanatkârın üslubundan hareketle onun mitolojisine davet eder.

Geniş anlamda sanatkâr, dar anlamda yazar, dil aracılığı ile zamana ve mekâna sinmiş yaşanmışlıkları estetik düzeyde işleyerek bir yandan belleği sarsar, diğer yandan sarsılan bu bellekle oluşmuş bir bilincin yaratılmasına olanak hazırlar. Sanatkârın farklı seziş ve anlatış özelliği, onun estetik zevki ile doğrudan ilgilidir. Estetik zevk ise, kültürel bir kazanımdır. Sanatkâr, “.... ister uyuşan, ister çatışan duygu, düşünce, hayal ve davranışlara sahip olsun, içinde yaşadığı cemiyetle bir takım münasebet ve bağlar kurar.” (Tural 1991: 26) ve meydana getirdiği eser, konu edindiği cemiyetin, estetik zevk, duygu, düşünce, kabul ve davranışlar dünyasını, bir nispet dâhilinde yansıtır. Sanatçı ile ortaya koyduğu eser ve konu edinilen –dolayısıyla hitap ettiği– topluluk ve toplum arasında sıkı bir ilişki vardır. Sanatkâr, bilincin yaratılmasına olanak hazırlayarak, bireysel kimliği sosyal kimliğe dönüştürür.

Jan Assmann’ın (2001:131) ifadesi ile kimlik, “bireysel, sosyal ve sosyogenetik bir olgudur.” Bireysel kimliği, sosyogenetik kimlik belirler. Bu açıdan tarih biraz da kimlik araştırması demektir. Tarihsel roman, öykü ya da şiir metni, sosyal kimliği çözümleme/anlama amacı taşınarak şekillenir. Sanatkârın bireysel kimliği, sosyal kimliğin algılanış biçimini belirlemede son derece önemlidir. “Ben kimliği”, “biz kimliğinin” şekillenmesinde ve tanımlanmasında önemle rol oynar. Sonraki nesiller de “biz kimliği”nin anlam dünyası içinde kendisine kimlik edinir. Bireysel artılarımız, sosyal kimliğimizin genişlemesine olanak hazırlar. Bu bakımdan sanatkâr, “biz kimliği”ni dile getirebilme/söze dönüştürme yetisi bakımından, sosyal kimliği oluşturan diğer bireylere oranla çok daha fazla yetkin ve sorumluluk sahibidir.

Her edebî metin –ister anlatıya dayansın isterse dayanmasın– bir kodlamadır. Yazar ya da şair kurduğu/kurguladığı metin içinde kodlama yapar. Böyle olduğu içindir ki, edebî metinleri tahlil etme/çözümleme gereği duyarız. Kodlama ifadesini, anlatılan şeyin gizli tutulması, olarak algılamamak gerekir. Kodlama, bir gizlilik içeriyor olmasına karşın, yazarın temel amacı olan anlatma, haber verme, düşündürme... vb. unsurları engelleyen bir anlam içermez. Kodlama, metin bittikten sonra ortaya çıkar, metnin amacı değil, yapısal sonucudur.

Kodlamayı; *sanatkârın gizli benine giden gönderimler, edebî metnin derin yapısını ortaya koyan* ifadeler olarak düşünmek gerekir. Anlatıya dayalı edebî metinler, temelde bir kurgulamadır. Yazar, bu kurgu içinde okurunu yakalamak ve ona bir iletide bulunmak arzusunu taşır. İletinin hangi düzeyde, ne amaçla var olacağına ise yazar karar verir. Okur, iletinin anlam çerçevesini kendi donanımına göre genişletir ya da azaltır. Dolayısıyla metnin anlamı okurunca tamamlanır da denebilir.

Millî bilinç kazanımını sağlayan tarihsel gerçeklik, edebî metinle daima kendisine dönülen ve estetik algılanmaya açık hale getirilen metne dönüştürülür. Sanatkârın algılayış düzeyi ile toplumsal bilinç yansımalarını değerlendireceğimiz bu çalışmada, Mustafa Necati Sepetçioğlu'nun *Kilit*¹ isimli romanındaki kurgunun bireysel ve sosyal kimlik açısından değerlendirilmesini yapacağız.

Sepetçioğlu'nun en tanınmış romanlarından birisi olan *Kilit*, tarihsel gerçekliğin kurgulama aracılığı ile belleksel var oluşa dönüştürülmesidir.

Roman, “Ben Tanrı gibi gökte olmuş Türk Bilge Kağan” ifadesi ile başlar. Bu giriş, romanın ilerleyen bölümlerinde birçok kez yinelenir. Yazar, eserine başlarken sorumluluk aldığı noktayı özellikle vurgulamak ister. Roman, Türklerin Anadolu'ya gelişi ve bu toprakları yurt edinişleri üzerine kurulmuş olmasına rağmen, metnin çekirdek ifadesi konumundaki “Ben Tanrı gibi gökte olmuş Türk Bilge Kağan” ifadesi aracılığı ile art gönderimler yapılarak, okurun, Türklerin tarihteki var oluş anlarına kadar götürülmesi sağlanır. Dolayısıyla roman, haldeki bir olayla değil, art zamanlı bir ifade ile başlatılmıştır. Art zamandan, hâldeki olaylara geliş ve bu olaylar karşısında roman başkışısının sergileyeceği tavır, tarihsel bir duruşun süregelen anlatımı olur. Eserde yazar adına konuşan ve ilk bölümde roman başkışısı konumundaki Sarı Hoca, yazarın ifadesi ile, “...Şamanlardan el almış bir Selçuklu dervişidir”

1 İncelemeye esas alınan metin: Mustafa Necati Sepetçioğlu, *Kilit*, İrfan Yayınevi, İstanbul 1988 (15. Baskı).

(Sepetçioğlu 1988: 63). Sembol değer olarak bilgiyi temsil eden Sarı Hoca, “yeryüzü ile gökyüzünü dolduran bir akıl” (Sepetçioğlu 1988: 9) olarak Selçuklu Sultanı Çağrı Beyin geleceğini emanet edeceği oğlu Alpaslan’a hocalık yapmaktadır. Alpaslan, yine bir sembol değer olarak tarihsel kişiliğinden çıkarılmaksızın gelecek nesli imleyen bir anlatımla verilir. Gelecek nesillerin donanımlı yetiştirilmesi gerekliliği Alpaslan aracılığı ile okuyucuya hissettirilmek istenir. Bir yandan Sarı Hocadan ders alan Alpaslan, diğer yandan amcası Sav-Tekin’den at binmeyi, kılıç kuşanmayı öğrenir. Destan söyleme geleneğimizdeki Alp-Bilge tipini üzerinde toplayan Alpaslan, önemli bir görevin yerine getirilmesi için yetiştirilmiş kahraman konumundadır. Romana ad olan *Kilit*, Alpaslan’ın görevinin de kilididir. Okur, gerek anlatımdaki zamansal ve mekânsal art gönderimlerle, gerekse ifadeye dayalı, semboller aracılığı ile iletilmek istenen düşünsel endişenin izini roman boyunca takip etmek durumunda kalır. Yazarla ve roman başkışısı ile birlikte *Kilit*’in gizini çözmeye, onu açmaya çalışır. Bir sembol olan *Kilit*, okurun zihninde imgesel değer kazanır. Roman boyunca *Kilit*, gelecek nesillerin nasıl yetiştirilmesi, devlet bekasının nasıl korunması ve romana olay örgüsü olan Anadolu’nun nasıl fethedildiği sorularının cevabı olur.

İslamî bir kimlikle donatılan ve *derviş* sözcüğü ile tanıtılan Sarı Hoca’nın *Şamanlardan el almış* birisi olması ile, yine İslamiyet öncesi Türk kültür tarihi açısından önemi yadsınamayan Göktürk Yazıtlarındaki “Ben Tanrı gibi gökte olmuş Türk Bilge Kağan” ifadesinin, hâldeki olayların aktarımında kullanılması, tarihsel bilincin sürekliliğini vurgulamak amacını taşıdığı açıktır. Geçmişin mitosu ile geleceğin ütopyası arasında bağ kurma endişesini taşıyan Sepetçioğlu, *Kilit* sembol değeri ile bu bağın nasıl kurulacağını veya koparılmış bağın nasıl yeniden birleştirileceğini okuruna sunmak ister. Böylesine yüksek bir idealle olay örgüsünü kurmak isteyen yazar, teknik açıdan kimi aksaklıkların önüne geçemez. Zamanın kullanımı ile olay örgüsündeki kimi kırılmalar bu bakımdan dikkati çeker.

Ancak, şunu da vurgulamak gerekir ki, iki olay örgüsü üzerine kurulmuş olan anlatı; tarihsel gerçeklikte Anadolu’ya Türklerin gelişi serüvenini yapısal açıdan metne yansıtabilmiştir. Sarı Hoca, Sav-Tekin, Alpaslan, Tuğrul ve Çağrı Bey etrafında kurgulanan olay örgüsü, romanın başlangıcında Türklerin Anadolu’ya doğudan girişini vererek konumlandırılırken, İhtiyar Demirci Baldur, Bağlar, Kegen, Durak Han etrafında kurgulanan olay örgüsünde Peçenek boyunun Bizans’a batıdan girişi şeklinde verilerek, orta noktada yer alan *Kilit* üzerinde odaklaşılır. Türklerin düşünsel plandaki güç birliğinin, *Kilit*’in açılması için gerekli olduğu fikri, eserin yapısal bütünlüğüne de böylece yansıtılmış olur. Ayrıca yine bu yapı içerisinde Sarı Hoca’nın İhtiyar

Demirci Baldur ve Küpeli Hafızaa, Alpaslan'ın Balçar'a, Sav-Tekin'in Kegen Beye yansıtılarak verildiğini, bunun da tarihsel gönderiminin Bilge Kağan ile Kültigin'de birleştirildiğini vurgulamamız gerekir. Tarihsel kişilikleri ile romanda yer alan kahramanların duyuşsal planda aynı süreci devam ettirdikleri böylece verilmek istenir. Romanda sıklıkla tekrar edilerek, Sarı Hoca ağzından –eserde yükseltlen bir kimlik olarak– Alpaslan'a sorulan; “Ben Tanrı gibi gökte olmuş Türk Bilge Kağan” ifadesinin ne anlama geldiği sorusuna Alpaslan'ın verdiği; “Bana öğrettiğin sözden Bilge Kağan adını çıkarsak da yerine Alpaslan'ı koysak, ne anlama geldiği anlaşılmaz mı?” (Sepetçioğlu 1988: 10) cevap, Alpaslan'ı Bilge Kağan'la özdeşleştirdiği gibi okuru da hem Bilge Kağan'la hem de Alpaslan'la özdeşleştirmiş olur. Böylece tarihsel tinle yüzleştirilen okur, kültürel bir belleğin devamı olduğunun farkına varır. Çünkü, metindeki kodsallı çözümler, hâl ile sınırlı kalmaz, geçmiş ve gelecek bağlamında bir birliktelik arz eder.

Genelde insanın, özelde bireyin davranışlarını kendisi değil, önceden verilmiş kodlar anlamlandırır. *Kilit* romanında kodsallı bir nitelik kazanan Bilge Kağan, geçmişteki tüm anlam dünyasını okuruna çağrışımsal planda sunduğu gibi romandaki diğer kahramanların davranış biçimlerini de belirlemiş olur. Bireyin davranışlarını olduğu gibi, sözcüklerin anlam dünyasını da belirleyen bu önceden verilmiş kodlardır. Birey, içinde yaşadığı toplumun kullandığı dilin içine doğduğu gibi, anlamın da içine doğar. Dil ile anlamı birlikte bulur. Bir topluluk içinde dünyaya gelen birey, o topluluğun anlam dünyasını karşısında hazır bulur. Bireyin toplum içi iletişimi de bu anlam ile gerçekleşir. Yaşadığı toplum içinde varlığı olmayan nesnenin, kavramın, olgunun dilde de karşılığı yoktur. Yani o, hazırlanmış bir düşün evreninden aldığı anlamlara göre dünyaya bakar. Yazar, okurunu “Ben Tanrı gibi gökte olmuş Türk Bilge Kağan” ifadesi ile geçmişin anlam dünyasına bağlamak ister. Bu bakış, bireysel kimliğimizin sosyogenetik temellere dayandığını da göstermiş olur. Sepetçioğlu'nun tarihsel bir olay ya da olguyu belirli bir dönemle sınırlamıyor olmasının temel sebebi de hep aynı kaynaktan beslenerek akan, kültürel sürekliliği vermek içindir.

Kilit romanının derin yapısında yer alan kültürel kodlar, Alpaslan'ın “Bilge Kağan” yerine kendi adını koyarak, dilsel iletinin anlamını tamamlaması gibi, belli yaşamsal ve toplumsal bileşenleri betimlemeye yöneliktir. Kültür dizgesi içinde yer almış Bilge Kağan, Sarı Hoca, Küpeli Hafız ve Alpaslan'ın davranış biçimleri, anlamsal alanları ve çağrıştırdığı imgesel ağı ile belli iletleri içerir. Okurun günlük yaşamını art alanlı bileşenlere göre düzenlemesini bekler. Bu süreçte, okurun kendi imgeleminde uyanan yeni çağrışımsal anlamları da yapılandırmasına olanak sunar.

Gerek *Kilit* isimli romanında gerekse diğer eserlerinde eleştirel bakan, sorgulayan, olumlayan, uyarıcı konumunda gördüğümüz Sepetçioğlu, toplumsal dizgede bu gerçekleri uyarıcılar ağına sokarak, alımlayanın yaşamsal gerçeklere ve sorunsal alanlara daha duyarlı bakmasını sağlamaya öncülük eder.

Tarihin en önemli tarafı geçmişi öğretmek değil, geçmişteki yaşanmışlığın felsefesini hâle taşımaktır. Yazar, *Kilit* romanında tarihsel olanı hâle taşıyarak sosyogenetik kimliğin dayanaklarını açıklamak, aktarmak ister. Sepetçioğlu'nun sadece romanlarında değil, diğer eserlerinde de temel izlek, sosyogenetik kimlik ve bu kimliğe karşı duyarsızlaşmaların doğurduğu sorunlardır.

Yazar, tarihsel gerçekliği bildirmek ya da öğretmek amacından daha çok, okurunu tarihsel "tin"le yüzleştirmek arzusuyla eserini şekillendirir. Böylece sürekli devam eden bir ruh hâlinin, yaşanan zamanda da var olduğuna/ olması gerekliliğine işaret edilmek istenmiştir.² Kişilerin seçimi ve adlandırılması, mekânın kişiler ve okur üzerindeki etkisi, romana konu edinilen tarihsel zamanın sözcüklerin seçiminde ne denli etkin olduğu, yazarın tarihsel roman yazmadaki başarısını göstermesi açısından son derece önemli unsurlardır. Sepetçioğlu, bu unsurların tamamını büyük bir başarıyla kullanmıştır. Çünkü tarihsel tin, söze dönüşmüş biçimiyle karşımıza çıkarılabilmektedir.

Kilit, epik bir hayatı zevkle yaşayan Türklüğün romanıdır. Eser, Türk medinin ve cezrinin sebeplerini sanatkârca açıklamaktadır. Türk sosyal nizamı, Türk ruhu, tarihin derinliklerinden seçilmiş örnekleri ile günümüze getirilmiştir.

Sepetçioğlu'nun romanlarındaki temel amacı, okurlarında bellek ve tinsel düşün alanları yaratarak, sosyogenetik kimlik bunalımlarını çözmek ve soy tarihini kurgusal metin aracılığı ile dahi olsa okuruna ulaştırabilmektir. Bu ise milli romantik duygu tarzının adı olur.

Ramazan Korkmaz'ın (1999: 249) ifadesi ile "milli romantik duygu tarzı, bireysel duyarlılıkla, kolektif tecrübenin kökensel kaynaklarını birleştirmektir." Yalnız birleşme, kendiliğinden (spontane) tek yönlü ve rastlantısal değildir. Geçmişe bilişsel ve duyusal bakışla yönelen milli romantik algılayış,

2 Bu konuda Mircae Eliade'nin şu tepsini anımsatmakta yarar vardır: "büyük zaman akışı içinde, her var oluş geçici, uçucu ve yanılısamadır." Mircae Eliade, *İmgeler, Simgeler*, (çev.: Mehmet Ali Kılıçbay), Gece Yayınları, 1992, s.57 (Sepetçioğlu, büyük zaman akışı içindeki geçici olmayan özü yakalamanın endişesini yaşar.)

“yaşanmış”ın, “olmuş”un veya “tarihsel”in üstündeki teferruatı atarak, bireyi tarihsel kimliği ile yüzleştirir.

Milli romantik bir kişi, en uzak ve en yakın süreleri kapsayan geçmiş ve geleceği ‘an’da birleştiren ve bu önemli işlevin “farkında” olan kişidir. Böyle insanlar için Korzbiski “time binders” ifadesini kullanır (Bachelard 1997: 24). Kendi yaşamını topyekûn bir anlam araştırmasına adanmış bu insanlarla yalıtık ve sökük zamanlar birbirine eklenir. İnsan, zaman boyutlu bir varlık hâline gelir.

Sepetçioğlu'nun *Kilit* romanında örneğini gördüğümüz milli romantik duyuşla metnini kuran sanatkar, tarihsel olaylardaki iç içeliği, zamana süreklilik sağlayarak, okuyucusunda da geçmişin bir devamı olduğu duygusu uyandırır. Böylece metnin okuyucusu, bu verilmek istenen süreklilik içinde kendisini de okuma olanağı elde etmiş olur. Ve kimi durumlarda metnin öznesi olma vasfı kazanır. Okuyucu, metindeki bu zamansal düşünüyü, imgelemine öylesine kurar ki, metnin de öznesi gibi, sanatkarla ve sanatkâra yaratma ilhamını veren tarihsel tinle birlikte metne katılır. Yahya Kemal'in “Süleymaniye’de Bayram Sabahı” şiirini okuyan her okurun, metne, seferden gelen Barbaros’la, Fatih esvaplı neferle katılması gibi. Tarihsel tinle yüzleşen/hesaplaşan sanatkar, geleceğin bireyini hazırlar ve onun kimliğini belirler.

Sepetçioğlu, tarihte bulunduğu duyarlılığı hâle taşıyarak, kimliksizleşen ve kişiliksizleşen nesle seslenmek ister. Ancak tek sorunsalı da bu değildir. Yazar, kimlik ve kişilik kayıplarına yol açan unsurları ortadan kaldırarak geleceği kurmanın/kurgulamanın endişesini taşır. Böylesi bir endişe duymasındaki temel sebep ise *aidiyet bilincinden* kaynaklanır. Yazar, diğer eserlerinde olduğu gibi *Kilit* romanında da mensubu olduğu ulusun geleceğine hizmet etme saygınlığını gösterme gayretindedir.

Kaynaklar

- Aktaş, Şerif (1986), *Edebiyatta Üslup ve Problemleri*, Ankara: Akçay Yayınları.
Assmann, Jan (2001), *Kültürel Bellek*, (Çev.:Ayşe Tekin), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
Bachelard, Gaston (1997), *Yok Felsefesi*, (Çev.: Alp Tümertekin), İstanbul.
Eliade, Mircea (1992), *İmgeler, Simgeler*, (Çev.: Mehmet Ali Kılıçbay), Gece Yayınları.
Korkmaz, Ramazan (1999), “Milli Romantik Duyuş Tarzı ve Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu”, *Dünü ve Bugünüyle Harput II*, Elazığ: Türkiye Diyanet Vakfı Elazığ Şubesi Yayınları.
Sepetçioğlu, Mustafa Necati (1988), *Kilit*, 15. bs. İstanbul: İrfan Yayınevi.
Tural, Sadık (1991), *Zamanın Elinden Tutmak*, Ankara: Ecdad Yayınları.

